

הכרת הבורא ית' דרך עיון בתורה, לעומת דרך עיון בטבע

הרי חייב אדם להכיר את בוראו יתברך גם על ידי עיון בתורתו הקדושה וגם על ידי עיון בנפלאות הטבע, ועלינו לבאר איזה עיון הוא העיקר ואיזה הוא הטפל, ולמה באמת אחד חשוב מחבירו והלא שניהם מאת ה' נעשו. ונתחיל להוכיח שאכן חייב האדם להכיר את בוראו ע"י עיון בתורה, ויסודו ממאמר חז"ל בענין מצות אהבת ה', וז"ל: "לפי שנאמר ואהבת את ה' אלקיך יודע אני כיצד אוהב את המקום, תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, שמתוך כך אתה מכיר מי שאמר והיה העולם", ע"כ. [ספרי ו' ו', מדרש הגדול שם, מדרש תנאים שם, לק"ט וילקוט שם, הובא בפירש"י שם, ובסה"מ מ"ע מצוה ג', וכולן בשינויי נוסחאות]

הרי דמצות אהבת ה' מחייבת שיכיר מי שאמר והיה העולם על ידי שיתן דברי התורה על לבו. ובא הרמב"ם בביאור ענין זה בסה"מ המצוה השלישית וז"ל: "והמצוה השלישית הוא ציווי שנצטוינו על אהבתו יתעלה, והוא שנתבונן ונסתכל במצותיו וצווי ופעלותיו כדי שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית העונג, וזוהי תכלית האהבה המצווה, ולשון ספרי וכו' [כמו שהבאנו לעיל]. הנה בארנו לך כי בהתבוננות תושג לך ההשגה וימצא התענוג, ואז תהיה האהבה בהכרח", עכ"ד.

ומאידך גיסא, מצינו שחייב אדם להכיר את בוראו דרך עיון בנפלאות הטבע, ומקרא מלא דיבר הכתוב וז"ל: "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וגו'".

[ישעיה מ', כ"ו]

וכן כתבו חז"ל וז"ל:

"אר"ש בן פזי א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב, עליו הכתוב אומר 'ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו' [ישעיה ה', י"ב] וכו'".

[שבת ע"ה ע"א]

ומלבד לשון הרמב"ם שהבאנו לעיל בסה"מ שכתב שעלינו להתבונן לא רק במצותיו וצווייו אלא אף בפעלותיו, הנה כתב להדיא ביד החזקה וז"ל:

"והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול וכו' כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם", עכ"ד.

וכתב רבינו בחיי בענין מצות יחוד ה' וז"ל:

"והיתה הבחינה בחכמה הנראית בכריאת הבורא יתעלה הדרך הקרובה אל בירור מציאותו וכו'".

[שער הבחינה לס' חובות הלבבות]

ובפרק ה' שם האריך רבינו בחיי לתאר הנפלאות בטבע האדם עצמו, באבריו חושיו, וכו' עיי"ש באריכות.

ונסיים בלשון המהר"ל ז"ל:

"ומזה נלמוד כי כל דבר שהוא לעמוד על מהות העולם יש לאדם ללמוד ומחויב הוא בזה כי הכל מעשה השם הוא ויש לעמוד עליהם ולהכיר על ידי זה בוראו" עכ"ד.

[נתיב התורה פ' י"ד]

ולענין הנדון איזה עיון הוא העיקר ואיזה הוא הטפל, הרי מבואר מכמה דוכתי ששיקור חובת האדם הוא להכיר את בוראו דרך עיון בתורה, והעיון בטבע הוא טפל לו, הן לענין הזמן אשר חייב להיות עמל בעיוני, והן לענין חשיבות העיון, אשר עיון בטבע חשוב כהכשר בכדי להשיג עיון בתורה.

ראשית כל, העיון בתורה מוטל על האדם באופן תמידי כדכתיב "והגית בו יומם ולילה", ואף חשיבותה של מצותה כנגד כל המצות כולן, מה שלא מצינו בחיוב עיון בטבע אף שהוא מתנאי הקיום מצוות אהבת ה' והאמנת הייחוד. וכן באו דברי חז"ל בענין זה ז"ל:

"לא בשמים היא, אמר שמואל אין התורה מצוייה באצטרלוגין שאומנתם בשמים, אמרו ליה והלא אצטרלוגין אתה וגדול בתורה, אמר להו לא הייתימביט באצטרלוגיא אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה בשעה שהייתי נכנס לבית המים", עכ"ד.

[דברים רבה פ"ח]

וכעין זה כתב רבן של ישראל הרמ"א ז"ל:

"אבל לא אסרו ללמוד דברי החכמים וחקירתם במהות המציאות וטבעיהן, כי אדרבא על ידי זה נודע גדולתו של יוצר בראשית ית' וכו'.

ומ"מ אומר שסהדי במרומים שכל ימי לא עסקתי בזו רק בשבת ויו"ט וח"ה בשעה שבני אדם הולכים לטייל, וכל ימות החול אני עוסק כפי מיעוט השגתי במשנה ובתלמוד ובפוסקים ובפירושיהם וכו'" עכ"ל.

[תשובות רמ"א ס' ז']

וכן לענין חשיבות עיון בטבע ביחס לעיון בתורה, ידועין ומפורסמין דברי הרמב"ם באגרת לר' יהונתן הכהן ז"ל:
"ומודיע אני משה להדרת הרב ר' יהונתן הכהן, החברים החכמים הקוראים את כתבי, אע"פ שבטרם אוצר בבטן התורה ידעתי, ובטרם אצא מרחם לתלמודה הקדשתי, ולהפיץ מעיינותיה חוצה נתנתי, והיא אילת אהבי ואשת נעורי, אשר באהבתה שגיתי מבחורי, ואף גם זאת הרבה נשים נכריות נעשו לה צרות, מואביות עמוניות אדומיות צידוניות חתיות, והש"י יודע כי לא נלקחו מתחילה אלא להיותן לה לרקחות ולטבחות ולאופות, להראות העמים והשרים את יופיה כי טובה מראה היא עד מאד, מ"מ נתמעטה עונתה שהרי נחלק לבי לחלקים הרבה בכל מיני חכמה וכו'".

ובהלכות יסודי התורה פרק ד' כתב וז"ל:

"ואני אומר שאין ראוי לטייל בפרדס [והיינו ענין ההתבוננות במעשיו וברואיו הנפלאים שהבאנו מדבריו לעיל] אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר, ולחם ובשר הוא לידע האסור והמותר וכיוצא בהם משאר המצות וכו' אעפ"כ ראויין הן להקדימן שהן מיישבין דעתו של אדם תחלה וכו'".

[יסה"ת ד', י"ג]

ולשון הרמב"ן כמו כן על דרך זה, וז"ל:

"ודבר ברור הוא שרוב תועלת שאר החכמות אינה אלא להיות סולם לזו [חכמת התורה] עכ"ד.

[תורת ה' תמימה, קנ"ה שם]

והשתא עלינו לבאר אמאי באמת חשוב יותר העיון בתורה לעומת העיון בטבע. ונקדים חשיבות התורה עצמה ביחס לחשיבות הבריאה, ומזה נוכל להבין יחס העיון בזה לעומת העיון בזה. הרי כל מהותה של בריאת הטבע אינו אלא כהכשר, להכין ולאפשר את בריאת התורה, דאי לאו הטבע אי אפשר שיהא היכי תימצא לקיומה של התורה. וכן לשון רבינו בחיי ז"ל:

"כי מדרגת הטבע מן התורה כמדרגת העבד מאדוניו", עכ"ד.

[חובות הלבבות שער הבחינה פ"ד]

והמקור לדבר זה, ממה שאמרו חז"ל "הסתכל באורייתא וברא עלמא", כלומר דאין ענין התורה כחקים אשר ניתנים לאדם כיצד יתנהג בעולם הטבע, אלא אדרבא, בכדי שיוכל האדם לקיים את התורה הסתכל באורייתא וברא בעולם העניינים הנצרכים לקיומה של התורה.

ולכן הטבע משועבד לתורה כעבד אל אדוניו, שכל הכשר משועבד לתכלית אשר הכשר זה נעשה עבורה. ולכן אנו מוצאים הפנים מתגלה מאחר ואין מעצור לרוחו, וכן בכוסו נכנס יין ויצא סוד, אולם היאך אדם ניכר בכיסו?

ועומק הדבר, דכסף מלשון כיסופין, כלומר הרצון של אדם ניכר במה שמוציא את כספו עבורה. וכל מה שיכסוף האדם וישתוקק לה יותר, ירבה הכסף שיוציא בכדי להשיג אותו תכלית המבוקש.

ורצונו של אדם, זהו פנימיותו, וכן אנו רואים דרצון נקרא "נפש", דרצונו של אדם הוא עיקר האדם כלפי שאר תכונותיו, עד שדומה לנפשו ביחס לאברי הגוף. וז"ל הרמב"ם:

"נפש שם משותף, הוא שם נפש החיונית, וכו', והוא שם הרצון 'לאסר שכריו בנפשו', כלומר

ברצונו, וכו', וכל זכרון נפש שנאמרה ביחס אליו יתעלה הוא ענין רצון וכו', עכ"ד.

[מו"נ ח"א פ' מ"א]

ולכן אדם ניכר בכיסו, ור"ל ע"י מה שמוציא את כספו עבורו, דפנימיות האדם הוא רצונו, ורצונו ניכר בכיסו.

והשייכות בין "תכלית" ל"רצון", דענין הרצון היינו החשק והתאוה לתכלית מסויים, והדבר שאדם רוצה אותו הוא התכלית אשר מתאוה האדם לו ומבקשו. וכן לשון הפסוק:
"נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' וגו'".

[תהלים פ"ד, ג']

וחזינן דלשון תכלית ולשון תאוה מתחלפות, שחצרות ה' הן התכלית אשר נפשו מתאוה להן, וק"ל.

ובזה הגענו לעומק מאמרם ז"ל "אנכי ה' אלקיך, אנא נפשאי כתיבית יהבית", כלומר שם תורה מונח רצונו של הקב"ה, וזה לשון נפשו-רצונו, מאחר והוא תכלית הבריאה כולה, והבן.

ולכן, כי היכי דאדם-בצלם-אלקים ניכר פנימיותו ע"י כיסו אשר בו מראה רצונו ותכלית המבוקש לו, כן הדבר ממש אצל הקב"ה, אשר ניכר, כביכול, ביותר ע"י תכלית יצירתו ורצונו, והוא התורה, לאין-ערוך יותר מעל ידי עיון בטבע אשר לא מונח בו תכלית רצונו כלל אלא רק הכשר בכדי שיתקיים תכלית רצונו שהוא התורה.